

Az utolsó egység a hang és rádiószínház felőli értelmezésekbe nyújt betekintést. Hargitai Henrik tanulmánya egy kísérlet arra, hogy felvázolja a hangjátéktörténet korszakait. Egyszerre beszél a kutatás nehézségeiről és a korszakok technológia által meghatározott jellegzetességeiről. Cseicsner Otília a továbbiakban összehasonlítja a Magyar Rádió és az Osztrák Rádió Shakespeare-ciklusait. A tanulmányban komoly statisztikai és grafikai összefoglaló látható, amelyek eredményeiről izgalmas következtetéseket von le. A kötet utolsó tanulmányát Pintér-Németh Nikolett értelmezése képviseli, amelyben a Societas Raffaello Sanzio auditív tereit értelmezi. A darabokban legfontosabb eszközként a hangzás jelenik meg, amelyet intermedialis eszközökkel hoznak létre. Minél absztraktabbak, annál nagyobb a kifejezőerejük. Ehhez a generalissimát is al-

kalmazzák, vagy olyan közeli kamera-felvételeket, amelyek a beszéd közbeni gégemozgásra fókuszálnak.

A fenti rövid összefoglaló, vagy inkább ízelítő reményeim szerint rávilágít arra, hogy a tanulmánykötet kifejezetten aktuális szakmai témákat boncolgat. Minden tanulmány egyenként olyan szempontokat villant fel, amelyek innovatívan mutatják be a színház világát. A színházat eddig nem ismert és kevésbé kutatott, de sokrétű modern technológiákat felvonultató szempontrendszer segítségével értékeli. A kötet erősíti a színház megközelítésének intermedialis jellegét és funkcióját a színháztörténet, (techno)médiumok, adaptációk, test-konceptciók, látványképzés és rádiótechnológia felől. Ebben a kontextusban a technológia ad kontúrt a láthatatlannak, és aktivitásra ösztönöz.

Gudor Noémi

■ **JEGYZET**

1. Eredeti változat: „Qu'est-ce que le théâtre? Une espèce de machine cybernétique.” Roland Barthes: *Essais critiques*. Seuil, Paris, 1964. 305. Internetes hozzáférés: https://arsmagica.fr/sites/default/files/Textes/Barthes_essais_critiques_1964.pdf

EGY 19. SZÁZADI FIATAL ARISZTOKRATA LEVELESLÁDÁJA

Eötvös József levelezésének kritikai kiadása

■ Eötvös József levelezésének kritikai kiadása régi adóssága a magyar textológiának. A levelezés Völgyesi Orsolya által sajtó alá rendezett első kötete 220 levelet, közel harminc év termését tartalmazza: a fiatal Eötvös József által másokhoz írt, valamint a neki címzett leveleket.

A bevezető tanulmány és a jegyzetanyag által kínált invenciózus értelmezéseken kívül a kiadás nívója az is, hogy a korábban ismertekhez képest új,

eddig kiadatlan vagy lappangó levelek is bekerültek a kötetbe, valamint a sajtó alá rendező kizárt korábban a levelezés korpuszához tartozónak tekintett levelet (az Oltványi-kiadás még annak tekintette),¹ ugyanakkor bekerült a kötetbe számos, Eötvösnek címzett, eddig kiadatlan levél is. A kötetben szereplő eredeti kéziratos dokumentumok magyar és európai közgyűjteményekben elszórva találhatóak, ráadásul nem is egy nyelvű korpuszról van szó: számos

Eötvös József: *Levelek I. 1820-as évek – 1848. február 28.* Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Völgyesi Orsolya – ELKH, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet (Magyar Történelmi Emlékek – Okmánytárak-sorozat, Szerozatszerkesztő: Gángó Gábor), Bp., 2023.

német levél átíratra és fordítása található a kötetben, de latin és francia nyelven írt levelet is tartalmaz a kiadás. Annak ellenére, hogy több intézményben szétszórta található, nyelvileg is nehezen megközelíthető korpusz, az értelmező tanulmány és a tetemes méretű jegyzetanyag olyan gazdag és változatos kontextuális szövegháló épít ki a levelezés anyaga köré, amely egészen meghökkenítő, újszerű meglátások, értelmezések és következtetések megfogalmazását teszi lehetővé.

A sorozatszerkesztő Gángó Gábor *Eötvös József levelezésének új kiadása elé* című előszava a levelezés rekonstruálásának elveitől, kontextusától, a kötet előtörténetétől indulva az Eötvös-levelek tipológiájának megrajzolásán keresztül jut el a levelező Eötvös arcélinek a körvonalazásáig. Az előszóban olvashatunk az Eötvös-levelezés kiadási projektjéről, a korpusz meghatározásának nehézségeiről, a levelek tipologizálásának kérdéseiről abból a szempontból is, hogy bonyolulttá és izgalmassá teszi a kiadást, hogy a privát és a hivatali levelek között számos átmeneti alakzat figyelhető meg. A családdal (édesanyjával, nővérével, nagybátyjával, nagynénjével, fiával), barátokkal (pl. Szalay Lászlóval) folytatott levelezése, az irodalmi szocializációja tekintetében különösen fontos forrásértékkel rendelkező irodalomszervező tevékenységével kapcsolatos levelezése (Kazinczy Ferencsel, Kölcsey Ferencsel, Dessewffy József gróffal, Szemere Pállal), valamint politikai levelezése (Széchenyi István gróffal) aszerint is tagolható, hogy épp megjelentetésre szánt magánlevélről vagy esetleg a szűkebb nyilvánosságnak szánt levélről van-e szó.

Eszerint a levelezés az irodalomtörténet, a politikátörténet, a neveléstudomány, történettudomány, politológia, az értelmiségtörténet számára egyaránt fontos forrásként szolgálhat.

Völgyesi Orsolya *Az írói és politikusi pályakezdéstől az első sikerekig – Eötvös József reformkori portréja levelezésének tükrében* című inspiratív bevezető tanulmánya különleges módszer-

tani szempontokat kínál a levelek értelmezéséhez: társadalomtörténeti keretben vizsgálja a levelezés politikátörténeti és irodalomtörténeti vonatkozásait, a levelezésen végighúzódo kérdéseket a korpusz hosszmetzetében láttatva (például az arisztokrata Eötvös társadalmi státuszának alakulástörténetét a tárgyalt időszakban, vagy politikai, irodalmi karrierjének társadalomtörténeti vonatkozásait). Az egyes levelek ilyenformán a szakmai életút történeti lenyomataiként értelmezik Eötvös korabeli társadalmi szerepét. A tanulmány és a jegyzetanyag a levelek változatos kontextualizálását végzik el, így az egyes tételeket már nem csupán az Eötvös-biográfia értelmezi, hanem a sajtó alá rendező által felkutatott számos kontextus is, amelyek révén több esetben is bravúros textológiai következtetésekhez jut.

Az Eötvös bizonyos szövegei változatos műfajokban való refunkcionalizálásának útját követő, az alkotás folyamataira is fókuszáló bevezető értelmező tanulmány irodalomtörténetileg is jelentős eredményekkel szolgál, a levelek megjegyzéseiből kiindulva új-rakeretezi Eötvös fontos korabeli irodalmi szövegeinek a keletkezéstörténetét (*A kritikus apotheosisa, Házasulók, A karthausi*). (25–28., 33–34.)

A levelek soraiból felfejthető az a gondolkodói hálózat, amely a kor szép-irodalmi szövegeinek véglegesítésében együttgondolkodva munkálkodott. Eötvös szellemi partnerei részt vettek munkái végső változatának kialakításában: mivel anyanyelve nem a magyar volt, bizalommal támaszkodott rájuk nyelvi és stilisztikai kérdésekben is. (171.)

A kiadás jegyzetanyaga fontos rekonstrukciós filológiai-textológiai munka eredménye. A levelek hitelességének és korpuszon belüli helyének megállapítása átalakítja a korábban ismert Eötvös-levelek korpuszát, a tárgyi jegyzetek pedig elsődleges értelmezésként magas színvonalú, új értelmezéseit nyújtják az életmű ezen szeletének.

A levelek és az értelmező filológiai munka által felépített mikrotörténeti

vonatkozások túlmutatnak a korabeli arisztokrata-polgári életforma és egzisztencia megjelenítésén. A bevezető tanulmányban Völgyesi Orsolya „kevéssé ismert életrajzi tény”-ként megvilágítja, hogy az 1838. évi márciusi pesti árvízkor Eötvös személyesen is részt vett a mentésben, édesapja nyolc napra száz főt be is fogadott saját otthonába az árvízkárosultak közül, ami aztán hatalmas erkölcsi tőkét jelentett az ifjú Eötvös József számára közéleti és kulturális törekvéseiben. (29–30.) Eötvös filantrópként jelenik meg Heckenast Gusztávnak, a pesti árvíz idején tetemes károkat szenvedett nyomdásznak a megsegítésére tett erőfeszítéseivel is (a Heckenast számára segítséget kérő levelét több címzetthez is elküldte). (152–158.)

A későbbi nagy oktatáspolitikus reformeszméinek előtörténetébe engednek bepillantást a levelek művelődéssel, oktatással kapcsolatos vonatkozásai. Desseffy Józseffel folytatott levelezésében fejti ki legkoncentráltabban, hogy mit gondol a közoktatás és kultúra kérdéseiről: „Neveljünk polgárokat, s azután tegyük őket boldogokká” (72.), „közönséges cultura az út, s nem pénz szükséges” (74.), egy 1837-ben Szalay Lászlóhoz írt levelében vázolja a gazdaság és az iskolaügy előmozdításával kapcsolatos terveit: „Két társaságot alakítok; melyeknek már most is terve kézen fekszik fiokomban, 's csak a jövő gyűlésre vár – egyet az oskolák a' másikat a' gazdaság előmozdítására.” (143.) Pár évtizeddel később szintén egyesületek révén látja majd kiépíthetőnek a népoktatás struktúráit Magyarországon.²

Leveleiben állást foglal nagyon progresszív módon a vagyoni cenzus ellenében (139.), a zsidó emancipáció mellett (142.), a halálbüntetés ellenében (143.) és a börtönügy reformja, a jobbító tömlöcök kialakítása mellett

(143.). A zsidóság emancipációjával kapcsolatos későbbi törekvései szempontjából szintén fontos előtörténetként szolgálnak a kötet vonatkozó megjegyzései.

A levelek eddig nyomtatásban meg nem jelent adalékul szolgálnak a Magyar Tudós Társaság drámapíráló bizottságában végzett tevékenységével kapcsolatban, láthatóvá teszik műértelmezői habitusát. (189–190.) Irodalomtörténetileg pedig ugyanennyire fontosak a különböző levelekben található műértelmezések: Teleki László *Kegyenc* című drámájával kapcsolatos értelmező mondatokat olvashatunk tőle egy eddig szintén kiadatlan levelében (196.), Pulszky Ferenc és Neumann József levelében pedig *A falu jegyzőjével* kapcsolatban megfogalmazott kritikákat. (239., ill. 250.)

Eötvös József levelezése kritikai kiadásának időszerűségével és fontosságával kapcsolatban a kiadás ezen első kötetének megjelenésekor a szakma szinte azonnal átfogó véleményt fogalmazott meg: „Eötvös nemzetpolitikai leértékelődése az utóbbi huszonöt évben különösen látványos [...] születésének 200. évfordulója a politika oldaláról már szinte teljesen érdektelennek bizonyult [...] ha irodalmi munkásságának feldolgozása nem kapott is új lendületet, a történeti érdekességgel is rendelkező levéltanyag kutatására mégiscsak kerültek megfelelő szakemberek.”³

Fontos, a szakma által rég várt kritikai kiadás első kötete jelent meg tehát Völgyesi Orsolya gondozásában. A gazdag, sokrétű bevezető tanulmány és a bőséges jegyzetanyag kontextualizálja a leveleket, kapcsolatot teremt közöttük, feloldja a levelek utalásait, tárgyi magyarázatokkal szolgál, amelyektől valóban élővé válik ez a levelezésanyag az olvasó számára.

Zabán Márta

■ **JEGYZETEK**

1. Eötvös József: *Levelek*. S. a. r. Oltványi Ambrus, Magyar Helikon, Bp., 1976. 59–62.
2. B. Eötvös József: *B. Eötvös József felhívása népnevelési egyletek alakítására*. Pesti Napló 1867. aug. 7. 5189. sz.
3. Szilágyi Márton: „Az utolsó magyar”. *Arany János élete és költészete*. Osiris Kiadó, Bp. 2023. 11–12.